

RITUÁL A OBŘÍZKA

Ve své eseji bych se ráda zaměřila na obřízku, jako jeden z druhů iniciačních rituálů, který se výrazně liší v různých společnostech, avšak tam, kde je provozován, hraje významnou roli. Pro mne osobně, je to asi první téma, které mi v antropologii ukázalo můj vlastní etnocentrický pohled. Ač jsem si myslela, že jsem národnostně i nábožensky velmi tolerantní, u obřízky, tedy zejména té ženské, jsem se domnívala, že jde o jednoznačné zlo, proti kterému je třeba „*nebohé Afričanky zachránit*“. Po přečtení Skupnikova textu jsem si uvědomila, jak byl můj názor netolerantní. Proto ve své eseji vyberu různé příklady jednoho rituálu, neboť si myslím, že právě odkrývání různých úhlů pohledu, je jeden z hlavních úkolů antropologie.

Rituál

Není snadné studovat rituál, natož se pokoušet o jeho definici, neboť vývoj přístupu antropologie ke studiu rituálu se v průběhu let výrazně měnil. Podíváme-li se na obecnou definici sociologického slovníku, říká nám, že : „*Rituál pochází z latinského ritualis, neboli obřadný, a bývá jím označováno jednání prováděné kolektivně podle daných pravidel, které nesměřují k výrobě předmětů nebo změně situace, ale k symbolické proměně této situace. Jedná se o pevně dané modely sociálního chování a pravidla hry v každodennosti, například pozdrav.*¹ O tom, kdy pozdrav je a kdy není rituálem, by se dalo vést spory, důležité však je, že tato definice postrádá zdůraznění sakrálního významu. Dle Eriksena je rituál „*sociální aspekt náboženství. Pokud definujeme náboženství jako systém představ o nadpřirozeném a posvátném, o životě po smrti a tak...potom jsou rituály společenské procesy, jež dávají těmto představám konkrétní výraz...rituály jsou veřejné události svázané pravidly, jež tím či oním způsobem tematizují vztah mezi pozemským a duchovním světem.*² Durkheim chápe rituál jako určitou formu reprezentace sociální struktury, ve které jsou obsaženy pevně dané vazby a způsob chování a zdůrazňuje jeho integrační funkci. Na Durkheima navazuje například Turner, který navíc upozorňuje na to, že symboly, bez kterých se rituály neobejdou, „*musí být mnohoznačné, nebo nejednoznačné, aby vytvářeli solidaritu. Lidé jsou různí a proto musí symboly znamenat rozdílné věci pro různé lidi.*“ Zároveň dodává, že: „*rituální symboly musí promlouvat o politice a o existenciálních nebo citových tužbách: mají-li být symboly účinné, musí dokázat spojit osobní zkušenost s politickou legitimizací.*³ V opozici stojí Bloch, který spíše než strukturu vyzdvihuje význam ideologie a moci.⁴

Přechodové rituály

Všechny rituály jsou kolektivní záležitostí, kde shromáždění lidí i celebranti tvoří zvláštní, posvátný rámec a podmínku daného rituálu. Můžeme je rozdělit do několika druhů, *výroční rituály*, které se konají pravidelně, z nichž nejvýznamnější jsou v naší kultuře Vánoce a Velikonoce. Dále *situční*, které se konají z důvodu určité výjimečné potřeby či okolnosti.⁵ Já se zaměřím na *přechodové rituály*, neboť na rozdíl od předchozích, mám dojem, že v naší kultuře ubývají, případně

1 JANDOUREK, J.,2007: Sociologický slovník, Portál, Praha, Vydání druhé, 205s. ISBN: 978-80-7367-269-0

2 ERIKSEN, T.H.2008: Sociální a kulturní antropologie, Portál, Praha ,Vydání první, 263s. ISBN: 978-80-7367-465-6

³ ERIKSEN, T.H.2008: *Sociální a kulturní antropologie*, Portál, Praha ,Vydání první, 269s. ISBN: 978-80-7367-465-6

⁴ tamtéž

⁵ MURHY, F.R.,2010: Úvod do kulturní a sociální antropologie, Slon, Praha, Vydání druhé, 186s.ISBN: 978-80-86429-25-0

se jejich význam rozmělnuje.⁶ *Přechodové rituály* se týkají jednotlivců a změn v jejich společenském postavení. Patří sem například svatby, křty, pohřby nebo biřmování.⁷ Tato změna se vyznačuje jasně definovaným souborem práv a povinností jednotlivce vůči ostatním členům společenství a naopak.

Základy studia přechodových rituálů položil Van Gennep, který ve své knize *Le rites de passage* člení rituál na tři samostatné části: odloučení, pomezí a přijetí. Nejprve je jedinec izolován a často prodělává různé zkoušky, následuje fáze zasvěcení, tedy formální přechod do nového stavu a nakonec dochází k závěrečnému přijetí, tedy znovuzачlenění jedince do skupiny. Na Van Gennepa navazuje Turner, který se v knize *Průběh rituálu* zaměřuje na prahové fáze (liminaritu), tedy postavení člověka mimo uspořádané zvyklosti a popis *communitas*, nestrukturované společnosti v jakémisi bezčase.⁸ Specifickou formou přechodových rituálů je obřízka, prováděna nejčastěji jako přechod z dětství do dospělosti, ale i při narození, anebo ukončení sexuálního života. Avšak ne vždy musí adjustace genitálií znamenat iniciační rituál, může se jednat o čistě estetické⁹ nebo hygienické důvody.¹⁰ Uvedu zde několik příkladů rituální obřízky.

Obřízka

V západní kultuře nejběžnější je obřízka, kterou provádějí Židé osmý den po narození. Vychází v z Bible, kdy podle tradice autorizovaná osoba (mohel), za přítomnosti nejméně deseti dospělých židů, chirurgicky odstraní prepucie penisu, dítě při tom drží na kolenou jeho kmotr (sandak). „*Po všechna pokolení každý, kdo je mezi vámi mužského pohlaví, bude osmého dne po narození obřezán, doma zrozený i koupený za stříbro od kteréhokoli cizince, který není z tvého potomstva. Tak bude má smlouva pro znamení na vašem těle smlouvou věčnou. Neobřezanec ... bude ze svého lidu vyobcován; porušil mou smlouvu*“ (Gn 17,12-14).¹¹ Tento rituál symbolizuje smlouvu s Hospodinem, kterou kdysi uzavřel praotec Abraham. (Gn 17,9-14). Obřezání dítěte je náboženská povinnost, i když tradice umožňovala (či spíše přikazovala) upustit od obřízky u lidí s vrozenou krvácivostí. Při obřadu chlapec dostává jméno.

Oproti tomu v muslimské tradici jsou chlapci obřezáni až mezi sedmým a devatenáctým rokem, nejčastěji však kolem třináctého roku, ve věku chlapcova dospívání. „*Asi ne náhodou jde zároveň o věk Izmaela, Abrahamova staršího syna, který je považován za praotce Arabů, případně i v symbolickém slova smyslu všech muslimů.*“¹²

⁶ Mám na mysli hlavně přechod do dospělosti, kdy u nás je to pro někoho řídičský průkaz, pro někoho maturita, pro jiného věk, partner, práce, anebo samostatná cesta.

⁷ MURHY, F.R., 2010: Úvod do kulturní a sociální antropologie, Slon, Praha, Vydání druhé, 186s. ISBN: 978-80-86429-25-0

⁸ TURNER, V., 2004: *Průběh rituálu*. Computer Press, Brno, 2004, Vydání první, 97s. ISBN: 80-722-6900-3

⁹ „...v Barmě si muži perforují penis a do otvorů zavěšují malé bronzové zvonečky, ženy na Truku si propichují ve stydkých pyscích dírky a do nich zavěšují předměty vydávající cinkání, pokud kráčejí s mírně rozkročenýma nohama...“ (Skupnik 2007, str.13). Obdobou může být piercing v západní kultuře.

¹⁰ Velmi rozšířený byl názor, že obřízka snižuje riziko pohlavních chorob, avšak jedná se o odůvodnění vyslovené ex post facto, neboť není žádný biologický důkaz pro to, že by obřízka chránila před kapavkou či syfilidou. (Murphy 2010, str.188) U žen zase měla být obřízka léčbou proti hysterii a nymfomanii.

¹¹ FINGERLAND, J.: Znamení na vašem těle: Z kulturní historie rituální obřízky, *TEOLOGIE&SPOLEČNOST* 5/2003 / ZNAMENÍ NA VAŠEM TĚLE, dostupné z: <http://www.cdk.cz/ts/clanky/42/znameni-na-vasem-tele/>

¹² tamtéž

Ve většině kultur symbolizuje obřízka přechod do dospělosti, a tím pádem začátek sexuálního života jedince, opakem jsou etiopští Konsové, pro které není obřízka začátkem sexuálního života, ale naopak jeho ukončením. Mužům podrobujícím se zákroku tak bývá 60 a více let.¹³

V mnoha náboženstvích západní Afriky je tanec součástí iniciačního rituálu. V západním Kongu u lidí kmene Pende je to tanec Minghazi, který tančí muži po provedení obřízky. Tanečníci jsou oděni v oblek z pytlaviny, suché trávy a zvířecí kůže a na hlavě mají opeřené přilbice, provádějí složitý tanec, který ženy nesmějí ani vidět. Jako součást rituálu zůstávají chlapci sedm dní v táboře, kde je jim předáno umění boje a lovu.¹⁴ Tento „circumcision camp“ je, podle mého názoru, typickým příkladem Turnerovy fáze liminality.¹⁵

Se ženskou obřízkou se můžeme setkat nejčastěji v oblasti subsaharské Afriky. Z našeho pohledu asi nejdrastičtějším druhem je infibulace (někdy též faraonská obřízka)¹⁶, kdy dochází k odstranění klitorisu, labia minora i maiora a následné uzavření poševního vchodu, s ponecháním pouze malého otvoru pro urinaci.¹⁷ Je praktikována v Somálsku a kdekoliv, kde žijí etničti Somálci (Etiopie, Keňa, Djibouti), dále kolem Nilského údolí, včetně jižního Egypta a podél pobřeží Rudého moře.¹⁸ Jedná se o rituální přechod do dospělosti, tedy pouze obřezaná žena se může vdávat a zároveň je to důkaz čistoty, neboť neobřezaná žena je v Súdánu opovrhována, a pokládána téměř za prostitutku. Což dokazuje odpověď jedné muslimské ženy: „*How can a girl find husband and make the transition to womanhood if she has not been circumcised?*“¹⁹

Najdeme i kultury, kde probíhá mužská a ženská obřízka zároveň. Severomalijští Dogoni provádějí cirkumcizní adjustace v rámci přechodových rituálů, kdy se chlapci stávají muži a dívky ženami. „*Aby tato změna mohla nastat, je třeba napravit nedokonalosti přírody: pohlavně částečně indiferentní dítě je „upraveno“ do podoby muže či ženy tím, že z dětských genitálií chlapců je odstraněna „ženská“ část, tj. předkožka reprezentující pozůstatky vulvy, a z dětských genitálií dívek je odstraněna část „mužská“ tedy klitoris²⁰, reprezentující mužský pohlavní úd. Od přírody nedokonalá dualita pohlaví je tak těmito kulturními operacemi dokončena a proces genderové identifikace je jimi završen*“.²¹

Jako poslední příklad bych připojila symbolickou cirkumcizi, kam patří procedury, kdy bývá klitoris pouze nepatrně poraněn vpichem či naříznutím, nebo je na jeho špičku aplikována rudá

¹³ SKUPNIK, J., 2007: *Kultury sexuality: Zápas a ženská obřízka. Kulturně antropologická perspektiva*, Akademické nakladatelství CERM, Masarykova univerzita, Brno, Vydání druhé, 17s. ISBN: 978-80-210-4494-4

¹⁴ WELSH, K., 2004: *African dance*, Chelsea House Publishers, Vydání první, 67s. ISBN: 0-7910-776-4

¹⁵ TURNER, V., 2004: *Průběh rituálu*. Computer Press, Brno, 2004, Vydání první, 97s. ISBN: 80-722-6900-3

¹⁶ Klasifikace ženské cirkumcize se podle různých autorů liší.

¹⁷ SKUPNIK, J., 2007: *Kultury sexuality: Zápas a ženská obřízka. Kulturně antropologická perspektiva*, Akademické nakladatelství CERM, Masarykova univerzita, Brno, Vydání druhé, 19s. ISBN: 978-80-210-4494-4

¹⁸ HRABĚTOVÁ, J., 2008: *Ženská obřízka v soudobé společnosti*, Litterra Scripta, Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, ročník1, číslo2, dostupné z: http://www.academia.edu/1877345/Prediction_of_Exchange_Rates_With_Autoregressive_Model_With_Exponential_Forgetting

¹⁹ Na dotaz v rámci terénního výzkumu Mellissy Parkerové, SKUPNIK, J., 2007: *Kultury sexuality: Zápas a ženská obřízka. Kulturně antropologická perspektiva*, Akademické nakladatelství CERM, Masarykova univerzita, Brno, Vydání druhé, 24s. ISBN: 978-80-210-4494-4

²⁰ Západní biologie pohlíží na klitoris do jisté míry podobně: jedná se o pozůstatek ještě pohlavně nerozlišeného prenatálního ontogenetického vývoje lidského plodu, tedy o vývojový analog mužského pohlavního údu. (Skupnik 2007, str.24)

²¹ SKUPNIK, J., 2007: *Kultury sexuality: Zápas a ženská obřízka. Kulturně antropologická perspektiva*, Akademické nakladatelství CERM, Masarykova univerzita, Brno, Vydání druhé, 23s. ISBN: 978-80-210-4494-4

barva. Skupnik tvrdí, že „... Jeden z významů ženské genitální depilace, je totiž velmi blízký výše zmíněnému kulturně partikulárnímu významu cirkumcizních adjustací: tak, jako jsou dívky v těchto kulturách neobřezané a ženy obřezané, tak jsou dívky v naší vlastní kultuře nedepilované, protože neochlupené, a dospělé ženy depilované, tedy paradoxně opět neochlupené - ale na základě kulturního zásahu.“²². Z pohledu drastičtějších forem cirkumcize a v rámci rituálu, se zdá toto pojetí nepřesné, „obojí může být v různých kulturách na hony vzdáleno barbarství - právě naopak.“

Boje proti ženské obřízce

Mnoho organizací, jako například: UNICEF a WHO nebo Amnesty International²³ se snaží bojovat proti ženské obřízce. Evou Dobrovolná z Amnesty International ČR vyjmenovává důvody, proč tomu tak je: „*Tímto způsobem se manifestuje kontrola nad sexualitou ženy – snaha minimalizovat riziko nevěry. Tento krutý zákrok je velice riskantní z hlediska fyzického i psychického zdraví dívek a žen. Někdy vyvolává silné krvácení, hrozí infekce a další komplikace, které mohou skončit smrtí. Zůstávají také trvalé následky, včetně potíží při sexuálním styku a porodu.*“²⁴

„*Tlak k ritualizaci má sociální podstatu. Jakákoliv změna v postavení, ať už je normální součástí procesu stárnutí, či nikoliv, je obdobím úzkosti a nejistoty pro toho, kdo změnou prochází a pro všechny lidi v jeho okolí.*“²⁵ Těžko rituál soudit, jediné na čem se lze shodnout je, že pokud se jím chceme zabývat, měli bychom mít co nejvíce informací nejen o jeho průběhu, ale i o jeho společenské funkci. I přes přirozené osobní zděšení nad některými způsoby cirkumcize, bych nyní nedokázala říci, zda boj za vymýcení těchto, pro nás, „hrůzostrašných praktik“ je jednoznačně správný, anebo špatný, jediné, co bych tedy dodala závěrem je citát Lévi-Strausse:

„*Rituály v sobě vždy skrývají zoufalý a šílený aspekt.*“²⁶

²² tamtéž

²³ V České republice bojují proti ženské obřízce nevládní neziskové organizace např. Asante Kenya, Nesehnutí Brno, Poradna pro uprchlíky, Organizace pro pomoc uprchlíkům, Český helsinský výbor, Rozkoš bez rizika, Sdružení Česká katolická charita, Centrum pro integraci cizinců a mezinárodní organizace jako Amnesty International, Úřad vysokého komisaře OSN pro uprchlíky.

²⁴ SOKAČOVÁ, L., 2007: Ženská obřízka představuje vážné porušení ženských lidských práv: rozhovor s Amnesty International, dostupné z: <http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1951303>

²⁵ MURHY, F.R., 2010: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, Slon, Praha, Vydání druhé, 187s. ISBN: 978-80-86429-25-0

²⁶ ERIKSEN, T.H. 2008: *Sociální a kulturní antropologie*, Portál, Praha, Vydání první, 255s. ISBN: 978-80-7367-465-6

LITERATURA:

TURNER, V., 2004: *Průběh rituálu*. Computer Press, Brno, 2004, Vydání první, 194s. ISBN: 80-722-6900-3

ERIKSEN, T.H.2008: *Sociální a kulturní antropologie*, Portál, Praha ,Vydání první, 408s. ISBN: 978-80-7367-465-6

MURHY, F.R.,2010: *Úvod do kulturní a sociální antropologie*, Slon, Praha, Vydání druhé, 268s.ISBN: 978-80-86429-25-0

JANDOUREK, J.,2007: *Sociologický slovník*, Portál, Praha, Vydání druhé, 288s. ISBN: 978-80-7367-269-0

SKUPNIK, J., 2007: *Kultury sexuality: Zápas a ženská obřízka. Kulturně antropologická perspektiva*, Akademické nakladatelství CERM, Masarykova univerzita, Brno, Vydání druhé, 53s. ISBN: 978-80-210-4494-4

WELSH, K., 2004: *African dance*, Chelsea House Publishers, Vydání první, 132s. ISBN: 0-7910-776-4

HRABĚTOVÁ, J.,2008: *Ženská obřízka v soudobé společnosti*, Litera Scripta, Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích , ročník1, číslo2, dostupné z:
http://www.academia.edu/1877345/Prediction_of_Exchange_Rates_With_Autoregressive_Model_With_Exponential_Forgetting

SOKAČOVÁ,L.,2007:Ženská obřízka představuje vážné porušení ženských lidských práv: rozhovor s Amnesty International, dostupné z:<http://www.feminismus.cz/fulltext.shtml?x=1951303>